

OPINII DESPRE CĂRȚI

În obiectiv:

Viorel Cernica, *Judecată și timp. Fenomenologia judicativului*, Editura Institutul European, Iași, 2015, 180 p.

JUDECATĂ ȘI TIMP – O CERCETARE ASUPRA *LOGOS*-ULUI

MIHAI-DRAGOȘ VĂDANA

Stă, pesemne, în felul de a fi al vieții omenești de a cuprinde, în chip unitar, practicile, gândurile, rostirile, laolaltă cu fel de fel de reguli, motivații, mijloace, rezultate. Nu poate fi greu de crezut că unele practici își dovedesc eficiența sporită în fața altor practici, ceea ce stârnește într-o oarecare măsură gândirea să de-a seama de ele, să le justifice. Acest interes al gândirii se dovedește a fi, în fapt, un veritabil fenomen. Gândirea, prinsă inițial în unitățile de viață, alături de practici și rostiri, se desprinde de acestea și se întoarce asupra sa, se ia pe sine drept obiect. Gândire a gândirii sau gândire trecută în registru reflexiv – aceasta devine formală. Instituirea gândirii formale este fenomenul întoarcerii gândirii asupra sa pentru a impune, ulterior, propriile condiții de preluare și prelucrare a oricărui fapt uman. În termeni presocratici, cel care adună la sine gândirea, rostirea și făptuirea este *logos*-ul. În aceiași termeni, instituirea gândirii formale echivalează trecerii *logos*-ului în condiția *logos*-ului *formal*. Dacă *logos*-ul neîmpărțit este originea originară ce constituie și reglează orice fapt al vieții omului în propriul orizont de manifestare, *logos*-ul formal se substituie acestuia și devine origine non-originară care, odată instituit, prelucrează și autorizează orice fapt uman. Odată consumată această trecere, această veritabilă împărțire, *logos*-ul formal constituie adevărata „viață omenească”, numai că ceea ce rămâne în afara sa, neautorizat fiind, nu este mai puțin omenească.

Rev. filos., LXIII, 4, p. 459–484, București, 2016

Rândurile care tocmai s-au scurs au, cred, suficiente șanse de a fi admise drept istoria noastră. Dăruieți culturii în ansamblul ei, depozitari ai unei tradiții eficiente, sau viețuind în orizontul administrării nevoilor noastre, cu toții am luat deja parte la instituirea și lucrarea *logos*-ului formal. Cum a fost cu puțință instituirea *logos*-ului formal drept orizont al vieții omenești? Cum este cu puțință recuperarea *logos*-ului întreg?

Aceste întrebări introduc tema întreprinderii filosofice a lui Viorel Cernica din *Judecată și timp. Fenomenologia judicativului*¹. În această lucrare, autorul cercetează structura *logos*-ului formal și posibilitățile acestuia de constituire care i-au permis să se impună drept „veritabilul” orizont al vieții omenești. În ipoteza avansată încă din primele rânduri ale lucrării, judecata, cu structura sa formală cea mai simplă (S-P), este ipostaza *logos*-ului formal. Pentru a-i recunoaște funcția preformativă, intenționalitatea cu sens de prealabil sau *a priori*-ului ei, judecata trebuie privită însă în relația cu timpul. Judecata (S-P) și timpul constituie, împreună, originea și posibilitățile *logos*-ului formal.

Cercetarea judecății și a timpului de către Viorel Cernica urmărește de la bun început o reformulare a problemelor judecății, a timpului și a relației lor. Cu titlul de anticipare, *timpul* pe care îl are în vedere Viorel Cernica nu este timpul fizic, nici cele două instanțe ale timpului fenomenologic la Husserl: timpul intern originar ca flux continuu al actelor conștiinței, timpul obiectiv ca șir de durate ale obiectualităților constituite de o conștiință transcendentă. Prin timp, autorul are în vedere „o temporalitate originară, evidentă” (p. 30) ce constituie *logos*-ul formal, eul însuși conștient și reflexiv, ființarea mundană, subiectul, predicatul, verbul, timpul judecății, obiectul însuși ca ființare umplută temporal (p. 29). Mai departe, *judecata* (S-P) nu este nici ea doar actul de sinteză a doi termeni. Ea este o unitate de semnificație formală ce pretinde a deține singură privilegiul adevărului și care, în virtutea acestui fapt, „exprimă regulile de acreditare publică (în sens de recunoaștere) a oricărei gândiri, rostiri și făptuiri” (p. 38). Ceea ce nu vom putea sublinia îndeajuns în prezentarea de față este însă relația lor, relația dintre timp și judecată. Prin timp, judecata este un sistem de acte temporale constitutive. Prin judecată, timpul „timporizează” (= constituie, înființează, umple o durată a unui obiect) în sensuri, în direcțiile elementelor judecății; prin judecată, timpul timporizează prin veritabile „habitualități” sau „pattern-uri” judicative. Judecata și timpul, după cum și titlul lucrării dă de înțeles, își preiau și își împrumută funcții operaționale și statut obiectual, se direcționează și se sprijină reciproc.

Judecată și timp cuprinde două ample secțiuni ce pun la lucru în chip predilect o anumită metodă. *Secțiunea I*, „Structura judicativă originară S-P în perspectivă istoric-fenomenologică”, privilegiază *descrierea* aplicată asupra unor momente

¹ Viorel Cernica, *Judecată și timp. Fenomenologia judicativului*, Institutul European, Iași, 2013.

semnificative din istoria logicii și a filosofiei care au contribuit la problematica logicului și a relației judecății cu timpul. *Organon*-ul (Aristotel), *Critica rațiunii pure* (Kant), *Ființă și timp* (Heidegger) capătă, în perspectiva descrierii, sensuri ale instituirii și consolidării *logos*-ului formal, dar și sensuri non-formale ce atestă o gândire a *logos*-ului neformal, prezentă în aceste opere, fără a fi totuși depășite granițele *logos*-ului formal. Poate cel mai important gând al lui Cernica în această secțiune privește originalitatea structurii formale a judecății (S-P) și multiplicarea acesteia în forme logice complexe. În funcție de modul interpretării (funcțional și/sau alethic), structura S-P este condusă către *analitică* și *dialectică*, cele două discipline-instituții ale *logos*-ului formal, în orizont natural istoric. Analitica și dialectica cuprind „toate regulile pre-luării și pre-lucrării oricăror teme filosofice, deschiderea orizonturilor de tematizare, calea prin care devin semnificative anumite demersuri, înseși soluțiile problemelor puse sau formele de adâncire a aporiilor formulate, legătura «teoriilor» cu «lucrurile însele»” (p. 38).

Aș dori să stăruiesc mai departe asupra celei de-a doua Secțiuni, „Reducția judicativă aplicată asupra dictaturii judicativului” – contribuția decisivă a lucrării *Judecată și timp*. Autorul propune aici o anumită *reducție* ce va opera succesiv. Să ne mărginim, mai întâi, asupra unor caracteristici ale acestei reducții și asupra consecințelor pe care Viorel Cernica intenționează să le atingă. (i) *Reducția judicativă* asumă operația tradițională a *epoché*-ului prin care suspendă, într-un prim moment, valabilitatea judecății și, într-un al doilea moment, valabilitatea lumii pe care judecata o constituie și pe care autorul o numește *judicativ constitutiv*, *dictatură a judicativului*. Consecința directă a acestei *epoché* este că judecata își va pierde intenționalitatea constitutivă lumii și va deveni ea însăși „lume” cu propriile ființări și acte constitutive. (ii) Mai departe, prin reducția judicativă, Viorel Cernica nu reduce judecata la viața constituantă a unui *ego* transcendental. Motivul acestei delimitări este dat, cred, de faptul că viața constituantă a *ego*-ului transcendental este de la bun început pre-determinată de structura judecății S-P. Mai precis, prestațiile pasive ale *ego*-ului, actele percepției externe, modalitățile vizării, interesele, volițiile – pe scurt, experiența prejudicativă a *ego*-ului funcționează deja pe baza unei intenționalități prelabile judicative. Desigur, o genealogie fenomenologică a logicii, așa cum aceasta a fost întreprinsă de Husserl, mai cu seamă în *Experiență și judecată*, recuperează activitatea subiectivă ce precede o obiectualitate propriu-zis judicativă, dar această activitate prejudicativă arată exact așa cum ar trebui să arate din perspectiva finală a judecății. Or, Viorel Cernica urmărește o deconstituire a judecății și, mai larg, a *logos*-ului formal, astfel încât tocmai în „punctul” deconstituirii să fie atestat și eliberat *logos*-ul întreg și experiența sa pre-judicativă. (iii) În al treilea rând, reducția judicativă se aseamănă *reducției eidetice* husserliene, fără a-i desfășura însă explicit operațiile (variațiunea, convergența și diferențierea

etc.). Fenomenul timpului, la care reducția judicativă conduce, este esența (*eidos*) judecății și, mai larg, a dictaturii judicativului. Timpul asumă funcția de *a priori* a *eidos*-ului, prescriind reguli tuturor posibilităților care îi alcătuiesc extensiunea. Cu o deosebire, însă, prin surplus. Timpul este mai mult decât *eidos*. El este chiar ființa judecății și a dictaturii judicativului sau obiectualitatea judicativă ca atare. Lumea judecății își primește sensul operațional și *obiectual* de la timp, nu doar regulile sau condițiile de constituire. Acest lucru îi permite lui Viorel Cernica să ajungă în cele din urmă la timp ca „lume” însăși a judecății, la dictatura judicativului.

Am spus mai sus că reducția judicativă operează succesiv. Reducția temporal-judicativă constă, în fapt, în aplicarea unui șir de reducții. Prima din rândul acestora este aplicată judecății, elementelor acesteia, mai precis. Timpul constituie cele două aspecte ale judecății: *aspectul formal* și *aspectul alethic*. Sensul *formal* al primului aspect provine din caracteristicile elementelor sale (S și P): fapt de a fi posibil și statut de variabilă. Vorbim de un sens formal al elementelor judecății (S și P) întrucât acestea recondiționează strict formal un anume conținut al gândirii. Timpul, tot la nivelul aspectului formal, intervine prin *prezentuire* (= „a fi de față”, „a pune înaintea”) și *chemarea trecutului* (= timporizare închisă spre trecut), fără a lipsi însă *survenirea viitorului* (= timporizare deschisă către viitor, către posibil). Poziția „S” este constituită printr-un joc al prezenturii și al chemării trecutului, în urma căruia ea capătă statut de *substrat*. Caracteristica lui S-substrat este o anumită *atemporalizare*, o fixare, o solidificare a timporizării. Poziția „P” suportă, în schimb, o intensificare în timporizare, un joc al prezenturii și al survenirii viitorului prin care P este căutat. Căutarea are sensul unei generalizări. P este constituit ca *general*.

Verbul și timpul alcătuiesc, mai departe, aspectul alethic al judecății ce privilegiază raportul temporal prezentuire-survenirea viitorului. Prin verb și timp, judecata se deschide către obiectul transcendent judecății („lucrurile însele”), dar într-un mod deja condiționat de aspectul formal (S-P; prin urmare, „lucrurile însele” sunt ceea ce poate fi constituit ca substrat și general). În această deschidere și corespondență dintre S-P și „lucrurile însele” prelucrate judicativ constă valoarea de adevăr a judecății. Privit strict temporal, verbul primește modalizarea timpului („a fost”, „este”, „va fi”), iar timpul primește susținerea „verbală” în cadrul judecății. Doar prin această relație reciprocă dintre verb și timp, judecata poate dobândi aspectul alethic, poate avea valoare de adevăr.

Ne putem întreba, mai departe, dacă reducția temporală a judecății (prima aplicație a reducției judicative) împlinește figura *logos*-ului formal, cea care, în registru natural-istoric, se substituie *logos*-ului concret. Iar răspunsul, negativ, trebuie să aștepte aplicarea unei noi reducții temporale care să aprofundeze relația dintre timp și judecată, unitatea lor. Abia în urma acestei aplicații, judecata însăși se împlinește pe sine în sensul de structură; elementele judecății capătă sensuri

ontologice; iar judecata devine *judicativ constitutiv, dictatură a judicativului, logos* formal ce se substituie unităților de viață omenească propriu-zise.

În acest sens, a doua reducere temporală constituie *fenomenul celei de-a doua timporizări*. Timpul re-timporizează acum în sensul aprofundării prezenturii, operație prin care S-substrat și P-general sunt recondiționați temporal cu sensuri ontologice, nu doar logice. S-substrat devine *substanță*, individual, „fapt de a fi *acesta*”. P-general devine universal, „fel de a fi *așa*” al unei substanțe. Resemnificarea ontologică, S-substanță și P-universal își aparțin cu adevărat (S-substrat și P-predicat nu își aparțineau încă pe deplin, fapt vizibil în direcțiile diferite de timporizare ale lor) și împlinesc sensul de *structură* al judecății.

În cursul celei de-a doua reducerii, sunt scoase la iveală mai multe acte ale fenomenului celei de-a doua timporizări, toate având de-a face în chip preeminent cu retimporizarea prezenturii la care se adaugă, totuși, și celelalte ek-staze temporale. *Părtinirea* (împărțirea funcțiilor logice și ontologice între S și P) devine posibilă prin prezentuirea chemării trecutului. *Ordonarea* (așezarea ierarhică a funcțiilor logice și a demnităților ontologice) are un sens de prezentuire ca atare. *Autorizarea* (supunerea față de autorități și acreditarea faptelor bine formate) este prezentuirea deschisă către survenirea viitorului. Prin cele trei acte, prin autorizare mai cu seamă, sunt reglate și autorizate orice constituiri, prezente, trecute, dar și viitoare (posibile). Prin cele trei acte, este făcut saltul de la judecată la judicativul constitutiv sau dictatura judicativului.

Mai mult chiar, evidențiind un ultim sens *pragmatic* deținut de cele trei acte ale timporizării secunde, prezente funcțional încă de la bun început în constituirea judecății și a judicativului, ajungem la ipostaza împlinită a dictaturii judicativului. Logic, ontologic și pragmatic alcătuiesc o structură unitară denumită, pe scurt, dictatura judicativului.

O întrebare firească în acest punct este dacă timpul însuși își epuizează lucrarea în orizontul judicativ constitutiv. Or, cel puțin, dacă poate fi imaginat un alt mod de funcționare a timpului care să nu fie îndreptat către constituirea judicativă. Într-un sens posibil, timpul poate fi desprins de judecată, al cărei corelat obiectual este. Prin acest fapt, timpul își poate pierde inițiativa intenționalității judicative și poate lăsa lucrul să survină în chip liber fără a i se substitui acestuia în ceea ce el este. Timpul nu mai devine lucru, ci este împreună cu lucrul ca timp al lucrului. Iar lucrul, cu propriul său timp, devine eveniment, act-obiect, și nu subiect determinat prin proprietăți. Devine survenire, „răsărire”, un ceva „ce se petrece” în propriul timp, un ceva „ce are loc” în propriul spațiu. Cu titlu de posibilitate, trecerea de la timpul judicativ la „unitatea sintetică temporal-locală (evenimentul) constituie punctul de întâlnire a dictaturii judicativului cu însuși orizontul *logos*-ului întreg” (p. 363).

Ultimul capitol al lucrării, „Resursele originare ale *logos*-ului și judicativul regulativ”, este o aplicare a reducerii judicative asupra unui ansamblu de fapte judicative care nu își însușesc pe deplin exigențele constituirii judicative, și în care

timpul timporizează în continuare, într-un chip diferit însă. Acest ansamblu de fapte judicative este denumit de Viorel Cernica *judicativ regulativ*. Actele de timporizare, cu precădere pragmatice, devin acum mai degrabă *reguli* ce funcționează la un nivel pre-operațional al constituirii judicative. Judicativul regulativ, situat la granița orizontului judicativ, poate indica o cale către non-judicativ, către *logos*-ul neformal, întreg.

Reluând, în acest sens, reducția judicativă, anumite elemente ale judicativului pot apărea cu alte sensuri decât cele judicative tari. (i) *Subiectul*, de exemplu, poate primi lucrarea pragmatică a timpului ce intervine doar ca regulă; este vorba despre reguli de utilizare sau reguli semantice în acest caz. Potrivit acestora, S este pregătit să funcționeze în fel de fel de contexte; sau să regleze el însuși semantica altora, fără actul sintezei judicative. Subiectul judicativului regulativ primește reguli pragmatice prin care devine mai degrabă „agent semantic” sau „act structurant al unui context semantic”. Este vorba despre ceea ce se întâmplă în analiza semantică a noțiunilor și în studiul etimologic. (ii) Mai departe, *ființa* (ce ține de verb) este, în orizont judicativ, timp. La rândul ei, ființei îi pot lipsi actele de timporizare prin care timpul-ființă constituie orice obiect judicativ. Prin aceasta, ființa își poate atenua sensurile logice (*este* copulativ) și ontologice (conceptul ontologic al ființei cu sistemul ei de categorii) și poate capăta sensuri pragmatice preeminente, în funcție de care se reglează orice altă constituire sau sens. De exemplu, putem vorbi despre obiectualități precum „iubire fără ființă”, „Dumnezeu fără ființă” (Marion), „experiență față către față” (Levinas) ce sunt reglate în funcție de sensuri pragmatice non-judicative (erotice, etice), toate celelalte sensuri judicative trecând în plan secund. Aceste obiectualități aparțin cercetărilor fenomenologice actuale, denumite de către Cernica *metafizici postontologice*.

Subiectul și ființa pot activa, așadar, un nou domeniu al judicativului, judicativul regulativ. Acesta aparține în continuare orizontului judicativ, nu însă pe deplin. Judicativul regulativ este un fenomen de graniță ce suportă influențe ale *logos*-ului întreg, fără a opera, prin aceasta, o deconstituire a judicativului constitutiv. Premisele acestei deconstituiri sunt totuși prezente. Pentru a le înțelege, trebuie precizat în ce constă apartenența judicativului regulativ la cel constitutiv, într-un prim moment, și ce anume susține deosebirea judicativului regulativ, într-un al doilea. Judicativul regulativ rămâne în orizontul judicativ. Dar intervenția judicativului nu mai este constitutivă. Timpul nu mai are aici inițiativa constituirii, ci este prezent pentru a se oferi și a da seama de un lucru, pentru a-l orienta, pentru a-l conduce către o bună constituire. Constituirea este, în cele din urmă și în chip inevitabil, tot judicativă; dar, repetăm, fără intenționalitatea judicativă. Actele temporale pragmatice nu mai intervin aici în sensul împlinirii judicative a obiectului, ci în sensul regulilor, în sensul „punerii în măsură a ceva”. Timporizarea pragmatică justifică ea apartenența judicativului regulativ la cel constitutiv? Da, dar nu întru totul. Numai că acest rest nu poate fi explicat prin reducția judicativă, deși aceasta îi poate recunoaște prezența. Regula aparține sau este asociată unei practici omenești

într-o unitate de viață. *Logos*-ul neformal este, până la urmă, originea regulilor non-judicative. Într-un ultim rând, fenomenul cel mai important care susține deosebirea judicativului regulativ este *retragerea timpului judicativ*. În orizont judicativ, retragerea timpului este un fenomen ce nu poate fi redus la timp. Reducția judicativă nu poate decât să îi recunoască prezența. Din acest motiv, retragerea timpului judicativ nu este încă un act deconstitutiv, chiar dacă are acest potențial. Stă abia în sarcina unei alte reducții, anunțată de Viorel Cernica pe parcursul întregii sale lucrări, de a prelua inițiativa non-judicativă a retragerii timpului. Abia în acest chip, cred, judicativul regulativ își poate întări poziția și identitatea. Abia în acest chip, *logos*-ul formal poate fi străpuns, astfel încât să poată căpăta o șansă gândirea *logos*-ului întreg.

Aș dori să închei prezentarea de față prin câteva observații și aprecieri. Privitor la *dificultatea* parcurgerii lucrării, aceasta se datorează, pe de o parte, obiectului reducției judicative. Dacă judecata oferă, până la urmă, modul „natural” în care ne orientăm în experiență și, fără a lua seama, modul în care o constituim, Viorel Cernica retrace valabilitatea judecății astfel încât aceasta să devină „lume”. Cumva, *logos*-ul formal a judecat și a constituit această „lume” înainte noastră, înaintea percepției noastre chiar. Cumva, această „lume” a *logos*-ului formal este chiar lumea noastră. Stranie, însă, odată ce este scoasă din registrul ei natural. Pe de altă parte, proiectul lucrării *Judecată și timp* este, poate, prea complicat. El răspunde, poate, prea multor intenții, cu totul legitime însă: trecerea *logos*-ului întreg în ipostaza *logos*-ului formal, istoria logicii și a filosofiei prin care *logos*-ul formal se instituie și se consolidează, reducția judicativă și proiectul de fenomenologie judicativă. Dificultatea înțelegerii obiectului discursului lucrării *Judecată și timp* apare, cred, în primul rând, atunci când intențiile se întrepătrund. Oricum ar sta însă lucrurile, lucrarea lui Viorel Cernica cere din partea cititorului o răbdătoare cultură a re-lecturii și a participării conștiinței lui la experiența fenomenologică pusă la cale aici. Spre deosebire de o lucrare de cercetare ce preia obiectele gata constituite, lucrarea lui Viorel Cernica este un experiment filosofic ce își croiește obiectul pe măsură ce reducția progresa. Iar înțelegerea/prinderea acestui obiect are nevoie de reluarea reducției pe cont propriu.

Principala contribuție a cărții stă, cred, în reducția judicativă. Străduința acordată tematizării timpului judicativ și temporizării este un fapt nou în peisajul cercetării filosofice actuale. Pe deasupra, de înțelegerea temporalității judicative cred că depinde o bună înțelegere a temelor istoriei filosofiei, la care luăm necontenit parte. Poate și o reformulare, cu totul presantă, într-o manieră temporală non-judicativă a acestor teme (libertatea, natura, Celălalt). Tot un fapt nou îl reprezintă și tematizarea fenomenului retragerii timpului. Acesta își așteaptă însă aprofundarea. Îndrăznesc să cred că Viorel Cernica va continua în această direcție. După cum îndrăznesc să cred că *Judecata și timp. Fenomenologia judicativului* va deveni un reper, un impuls, poate chiar un *arché* pentru cercetarea filosofică actuală.